

ŞIRNAK ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ

2017/1

yıl: 8 cilt: VIII sayı: 16

Kur'ân'da Mercileri Metinde Geçmeyen Zamirler

Kutbettin EKİNCİ*

Özet

Zamirler sözün uzamaması için zahir isimlerin yerine kullanılır. Arap dilbilimcileri her zamir için bir mercî'î zarurî görmüşlerdir. Kur'ân'da yaygın bir şekilde metinde mercii zikredilmeyen zamirler mevcuttur. Mercii zikredilmemesinin en önemli nedeni, Kur'ân'ın onu muhatabın bilgisine bırakmasıdır. O nedenle zamir mercileri konusu, Kur'ân'ın indiği dönemin muhatapları için sorun değilken, sonradan onun metniyle muhatap olan kişiler bu mercileri bilmesinde bazı bilgilere ihtiyaç duymaktadırlar. Bu makale, Kur'ân metninde mercii olmayan zamirlerin çeşitlerini ve bilme yollarını araştıracaktır.

Anahtar Kelimeler: Zamir, mercî, muhatap, mütekelim, metin.

Pronouns Which Are Not Have Reference in the Quran Text

Abstract

Pronouns are words that are used instead to apparent names to not extend the promise. Arab linguists have seen a necessary reference for all pronouns. There are widespread pronouns which are not have reference in the Quran text. The most important reason for not mentioned reference the Quran is leaving his interlocutor's knowledge. Therefore that reason, the subject pronouns references while not a problem for the period in which the addressees of the Qur'an, people who later addressed his text, they need to know some details of these references. This article will research the kinds of pronouns which are not have references in Quran text and ways of knowing.

Keywords: Pronoun, reference, interlocutor, talker, text.

* Yrd. Doç. Dr., Mardin Artuklu Ü., İslami İlimler Fakültesi, Tefsir A. B. D.
kutbettinekinici@gmail.com

Giriş

Zamirler bilindiği gibi zahir isimlerin yerine kullanılan kelimelerdir. Dilde zamire duyulan ihtiyaç dilin anlatımda kısaltmaya olan meykinden kaynaklanır. Muhatabın zaten bildiği zahir bir ismi tekrarlamak, bir nevi sözü uzatmak, muhatabı sıkan önemli sebeplerden biridir. Dillerde zahir isim yerine zamirin var olması mütekellimin merakını kolayca ve hızlı bir yolla ifade etme fırsatını vermektedir.

Zamir- zahir isim ilişkisi, sözcük-anlam ilişkisine benzer. Bir sözcük kendisine uygun bir anlamın varlığını zorunlu kıldığı gibi bir metinde zamirin olması halinde hem zahir ismin varlığını zorunlu kılmakta hem ikisi arasında zorunlu bir uyumu gerektirmektedir. Tekil-çoğul veya muhatap-gaip uyumu gibi... Arap dilinde dişi-erkek uyumu da söz konusudur. Zamir ve zahir isim arasındaki bu sıkı bağlantı göstermektedir ki, bir zamirin zikredilmesi zihnimizin zikri geçen bir isme yönelmesini zorunlu kılmaktadır. Arap dilinde böyle isimler zamirin mercii olarak anılır.

Zamirleri Kur'an'a göre konu edindiğimize göre Arap dilini esas alarak bu konuyu inceleyeceğiz. Arap dilinde mütekellimi ve muhatabı gösteren zamirlerin mercileri çok açık olduğundan çoğunlukla sorunlar gaip zamirlerin mercileri konusunda ortaya çıkmıştır. O nedenle müfessirlerin zamirlerin mercii konusundaki ihtilaflarının çoğu gaip zamirler hakkında olmuştur. Bu ihtilafların bir tez çalışmasına da konu olduğunu görmekteyiz.¹ Bir bölümden ve 73 sayfadan oluşan bu tez, kavramsal çerçeveyi belirledikten sonra zamir mercilerinden dolayı meydana gelen ihtilafların nedenlerini maddeler halinde açıklayıp sonuçlandırmaktadır. Bu çalışma, zamir mercileri üzerinden de olsa aslında tefsir ihtilafları ve sebepleriyle

1 Tiyek, Fatih, "Zamirlerin Mercii ile İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi" (Yüksek Lisans Tezi, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2008).

ilgili genel fikirler veren bir çalışmadır. Bir diğer müstakil çalışma İsmail Aydın'ın "Kur'an Müphemleri Olarak Zamirler" adlı çalışmasıdır. İki bölümden oluşan bu çalışmanın birinci bölümü zamirler ve mercileri hakkında genel kurallar ve tanımlar ortaya konmuşken, ikinci bölümde zamir mercilerine dayalı problemler incelenmiştir.

Suyûtî de, Kur'an'daki zamirlerle ilgili müstakil bir eser olarak İbnu'l-Enbarî'nin iki ciltlik bir eser yazdığını belirtmektedir.² Maalesef bu eser elimizde mevcut değildir. Yine de Kur'an'da zamirler ile ilgili konuyu "el-İtkan" gibi Ululmu'l-Kur'an alanında yazılmış eserlerde bulmak mümkündür.³ Aynı şekilde bu konu, "el-İrabu'l-Mufassal li Kitabillahi'l-Murettef" gibi Kur'an'ın irabını yapan çalışmalarda ve "ed-Dürru'l-Mesun fi Ulûmi'l-Kitabi'l-Meknûn" gibi gramer ve belagat ağırlıklı tefsirlerde ilgili ayetlerin açıklamalarında da bulunabilir.⁴

Kur'an'da zamirlerin mercii ile ilgili makale düzeyinde yapılmış çalışmalardan Selahattin Yılmaz'ın "Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar"⁵ adlı makalesini burada zikredebiliriz. Yılmaz bu makalesinde, Kur'an'da zamirlerin mercilerinin tespiti için bilinmesi gereken kuralları sıralamıştır. Yılmaz, makalesinde bu konuyu Suyûtî'nin el-İtkân'da müfessirin bilmesi gereken önemli kurallar başlığı altında zamirlerle ilgili belirttiği kuralların aynısını bazı misallerle zenginleştirerek işlemiştir.⁶ Bir diğer çalışma da Mısırlı Taha Hüseyin'in "Kur'an-ı Kerim'de Üçüncü Şahıs Zamirinin İşaret Zamiri Olarak Kullanılışı" adlı tebliğidir.⁷ Mehmed Hatipoğlu tarafından tercüme edilen bu çalışma zamir mercileri ve çeşitleriyle ilgili Kur'an'dan bolca örnekler içermesi açısından kapsamlı bir çalışmadır. Çalışmasında yazar, Arap dili gramerine göre mercileriyle uyumlu görünmeyen ve mercileri metinde zikredilmeyen üçüncü şahıs zamirlerin işaret zamiri anlamında kullanıldığını iddia etmekte ve sonuç kısmında bu tür gramer sorunlarının çözümü için Kur'an'a özgü bir gramerin oluşturulması gerektiği önerisinde bulunmaktadır.

Bizim bu çalışmamızın kapsamı bütün zamirler olmayacak, sadece mercileri Kur'an metninde geçmeyen ve bu nedenle de problematik görünen gaip zamirleri olacaktır. Yukarda sözü geçen hiçbir çalışma zamir mercilerinin metinde geçmemesi konusunu müstakil olarak ele almamışlardır. Gramer kurallarına aykırı gibi görünen ve normal olarak yazılı metinlerde rastlanmayan bu durumun Kur'an'da bulunması nedenleri üzerinde duracağız. Kur'an'ın kendine has üslubunun dikkat

2 Celaluddin b. Abdîrrahman Suyûtî, *el-İtkân Fi Ulûmi'l-Kur'an* (Beyrut: Daru ibni Kesir, 1987), 1: 597.

3 Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 597-599.

4 Behcet Abdulvahid Salih, *el-İrabu'l-Mufassal li Kitabillahi'l-Murettef* (Amman: Daru'l-Fikr, 1993); es-Seminu'l-Halebi, *ed-Dürru'l-Mesun fi Ulûmi'l-Kitabi'l-Meknûn* (Dimeşk: Daru'l-Kalem, t.y.)

5 Selahattin Yılmaz, "Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar", *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy. 1 (2001): 111-123.

6 Suyûtî, *el-İtkân*, 1: 597.

7 Taha Hüseyin, "Kur'an-ı Kerim'de Üçüncü Şahıs Zamirinin İşaret Zamiri Olarak Kullanılışı", çev. Mehmed Hatipoğlu, *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1960): 149-163.

çekici örneklerinden biri olduğunu düşündüğümüz bu konu, Kur'an dilinin tabiatını tanımaya yönelik bir çalışmadır. Böylece bu çalışmanın Kur'an okuyucuları için Kur'an metninin üslubunu daha iyi anlamaya katkı sunacağı umudunu taşı-maktayız.

1. Arap Dilinde Zamir Mercii

Mercii (مرجع), dönmek anlamındaki رجع fiiliden türetilen ism-i mekan olup "dönme yeri" anlamındadır. Arap dilinde yerine zamirin zikredildiği isim anlamında kullanılmaktadır. Arap dilinde muhatap ve mütekellim zamirlere bir merciiin zikrine ihtiyaç duyulmaz. Çünkü bunların mercileri zaten diyalog anında müşahede edilmektedir. Gaip zamirlerde ise muhatap için zamirin yerine kullanıldığı isim bilinmedikçe mübhemdir. Bu ibhamın ortadan kalkması ve mananın anlaşılması için ona takaddüm eden bir merciiin zikrine ihtiyaç duyulur.⁸ Asıl olan merciiin zamire takaddüm etmesidir.⁹ Buna rağmen gramerciler bu asli kurala "zamiru's-ş'a'n ve'l kissa" (ضمير الشأن والقصة) gibi bazı gaip zamir çeşitlerinin uymadığını belirtirler. Bu kurala uymayan bu tür zamirlerin mercileri, zamirin bir açıklayıcısı olarak zamirden sonra gelmektedir.¹⁰ Bu tür zamirler, mercileri zamirden sonra da gelseler mercileri metinde zikredildiği için konumuzun dışında kaldığını belirtelim. Kaynaklarda zamir mercii, "müfessir" olarak ta adlandırılmıştır. Çünkü ancak mercii sayesinde zamire bir anlam yükleyip onu tanıyabiliriz.¹¹

Dilciler, Arap dilinde zamirle mercii arasındaki uyuma dikkat çekerek bu uyumu dişilik-erkeklik, teklik-çoğulluk ve ikilik/tesniye açısından şart koşmuşlardır.¹² Yine de mercii ile zamir arasındaki bu uyumun bazı durumlarda tam olmayabileceğini belirtmemiz gerekir. Detayları Arap dili gramer kaynaklarında bulunan zamir-mercii uyumuna dair bazı özel durumlar için şu kadarını söyleyelim: Mercii, cins isim veya ism-i cem'¹³ ya da كم ve مَنْ gibi cem' manası taşıyan isimlerden olduğunda manaya bakılarak zamir, cem' olabildiği gibi lafza bakılarak müfred de getirilebilir. Ayrıca mercii, müzekker akıl sahipleri için cem'-i teksir olursa o zaman zamir cem' olarak veya müfred müennes olarak getirilebilir. Mese-la الرجال حضروا ya da الرجال حضرت olabilir. Eğer mercii, akıl sahipleri olmayan cem'-i teksir olursa yine iki ihtimal geçerlidir. الكُتُب نفعت ya da نفعن الكُتُب gibi...¹⁴

8 Suyütü, *el-Metalîu's-Saide fi Şerhi'l-Feride*, thk. Nebhan Yasin Hüseyin (Bağdat: Daru'r-Risale, 1977), 206.

9 Bedruddin Muhammed b. Abdillâh ez-Zerkeşi, *el-Burhân fi Ulûmi'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim (Beyrut: Daru'l-Marife, 1957), 4: 25.

10 Bu tür merciler için bkz. Suyütü, *Hemeu'l-Hevami' fi Şerhi Cem'il-Cevami'*, thk. Ahmed Şemsüddin (Beyrut: Daru'l-Kütübu'l-İlmiyye, 1998), 1: 220-224; Rediyuddin el-İstrabazi, *Haşiyetu'r-Rediyy ala'l-Kâfiye* (Bingazi: Camietu Karyunisi, 1978), 2: 406-407; Abdullâh b. Yusuf Cemalüdin İbn Hişam, *Müğni'l-Lebib an Kütübi'l-Earib*, thk. Abdullatif Muhammed el-Hatip (Kuveyt 2000), 5: 533-555; Suyütü, *el-Metalî*, 208-212.

11 Suyütü, *Heme'*, 1: 216; Suyütü, *el-Metalî*, 206.

12 Abbas Hasan, *en-Nehvu'l-Vafi*, (y.y.: Daru'l-Mearif, t.y.) 1: 263.

13 İsm-i Cem': manası cem' olup lafzen müfred olan kelimedir. Onun ayrıca müfredi olmaz فوم kelimesi gibi.

14 Mercii ve zamir uyumunun detayları için bkz. Hasan, *en-Nehvu'l-Vafi*, 263-271.

2. Kur'ân'da Gaip Zamirlerin Mercileri

Konumuz, metinde mercii zikredilmeyen zamirler olduğuna göre mercii bilinmesi problemiyle ilgileniyor olacağız. Yukarıda Arap dilbilimcilerinin de ifade ettiği gibi ibhamın olmaması ve mananın anlaşılmasıyla direk alakalı olduğu için mercii bilinmesi bir zorunluluktur. Mercii, lâfzen takaddüm ettiği zaman bu açık bir durumdur ancak bazen lâfzen takaddüm eden bir mercii olmadığına gramercilere göre sözün anlaşılmasında karışıklığın ortaya çıkmaması için mercii, başka yollardan bilinmelidir. Mesela mercii, hissî (duyusal) olarak duyma ve görme gibi yollarla bilinmelidir.¹⁵ Bu durum genelde karşılıklı diyaloglarda gerçekleşir. Örneğin mütekellim, muhatabıyla kendi aralarında gördükleri ve duydukları birini veya bir şeyi kast ederek “o” zamiriyle bu şahıs veya nesne hakkında konuştuklarında, zamir mercii geçmemesine rağmen diyalog esnasında sözün anlaşılmasında problem çıkmamaktadır. Çünkü muhataplar, bahsi geçen kişinin kim olduğu veya şeyin ne olduğu konusuna şahittirler. Bunun Kur'ân'dan bir örneği, Hz. Âdem'in yaratılışı kıssasında şeytanla olan diyalogun geçtiği ayette bulunmaktadır. Şeytanın cennetten kovuluşunu bildiren ayetlerde şeytana olan hitapta *قَالَ فَاهْبِطْ مِنْهَا* / Allah dedi ki, o halde in oradan!” (Araf 7/13) cümlesinde *مِنْهَا* daki zamir örneğimizdir. Diyalog esnasında cennet kelimesi lâfzen geçmemesine rağmen “ora—“ zamirinden neyin kast edildiği muhatap tarafından bilinmektedir. Kasas 26. ve Yusuf 26. ayetleri de buna birer örnek olarak sayılabilir.¹⁶

Gramercilere göre mercii, bazen de takdire takaddüm edebilir.¹⁷ Bu takdir durum, genelde ifadenin akışı/siyakı üzerinden açıklığa kavuşur. Mercii takdirî, yani lâfzen bulunmadığı halde onu varsayma durumu, karşılıklı canlı diyaloglarda muhatapların kendi aralarındaki bilgiye dayanır ve genelde problemsizdir; ama metinlerde ise durum farklıdır. Metinlerde takdirî bir mercii bilinmesi, bir kelimenin veya kelime gruplarının anlamının gerektirdiği bir mana ile ortaya çıkmasına dayanır ki, bu durumda mercii ne olduğu konusu problemlere açık olmaktadır. Konumuzun problematik yönü de tam olarak burada yatmaktadır. Bizim Kur'ân metniyle muhatap oluşumuz düşünüldüğünde; takdirî bir mercii tespiti, bazen metin içinden kesin olmayan karinelerle veya işaretlerle bazen de metin dışı bilgilerle yapılmakta, ancak kesin olmayan sonuçlar doğurabilmektedir.

Gramerciler zamir mercii'nin tespitini kolaylaştıran bazı kurallar koymuş olmalarına rağmen, Kur'ân'da gaip zamirlerin mercii tespit edilirken, tefsirlerinde bu konuda ihtilafların az olmaması kesin olmayan sonuçlara ulaşılmadığını desteklemektedir. Sadece takdirî mercii değil zaman zaman mezkur mercii'lerle bile ihtilaflar söz konusudur. Gerek mezkur gerek takdirî mercilerde her bir müfessirin bir ayetteki zamirin mercii'ni farklı görmesi üzerine meydana gelen ihtilaf-

15 Suyûtî, *el-Metali'*, 207.

16 ... يَا أَيُّهَا الْمُدَّثِّرُ... قُلْ هُوَ الَّذِي أَنشَأَكُم مِّن مِّنْهَا... قَالِ هِيَ رَا وَتُؤْنِي عَنْ نَفْسِي ...

17 Rediyy, *Haşiyetu'r-Rediyy*, 2: 405.

lara bakıldığında zamir mercilerinin anlam üzerindeki etkisinin ne denli mühim olduğunu yeterince anlatmaktadır. Mercii tespitine göre anlamın değişikliğine dair Kur'an'dan birçok örnek arsından şu örnekle yetinelim:

“وَإِنَّهُ لَعَلَّمٌ لِلنَّاسِ مَا لَا يَتَذَكَّرُونَ بِهَا وَاتَّبِعُونِ هَذَا صِرَاطٌ مُسْتَقِيمٌ” / Şüphesiz o Kıyametin (kopacağının) bir bilgisidir. Artık onun hakkında asla şüphe etmeyin, bana uyun, bu doğru bir yoldur.” (Zuhruf 43/61)

Hız. İsa'yı konu alan beş ayetlik bir pasajın son ayeti olan bu ayetteki إِنَّ daki zamirin mercii tartışma konusu olmuştur. Bilinen ve meşhur görüşe göre bu zamirin Mercii 58. Ayette geçen ابْنُ مَرْيَمَ yani Hz. İsa'dır. Bu görüşe göre ayet, kıyamet zamanında Hz. İsa'nın inmesi anlamındadır. Diğer bir görüşe göre ise zikri geçmemesine rağmen zamir Hz. Peygamber'e racidir. Çünkü o kıyamete yakın gönderilen peygamberdir. Başka bir görüşe göre ise daha önce zikri geçerse de zamirin mercii Kur'an'dır. Çünkü kıyamet olaylarının bilgisi Kur'an'dadır, ayrıca Kur'an kıyamete yakın inen kitaptır ve onun alametidir.¹⁸ İbn Aşur (ö.1393) da bu görüşte olduğunu şu gerekçeye dayandırmaktadır: Bu ayet Kur'an'ı övgüyle anan 44. Ayetin üzerine atıf olup aradaki ayetler itirazî (ara) cümlelerdir. Hasan Basrı (ö.110), Katade (ö.117), Said b. Cübeyr'in (ö.94) de ayeti böyle tefsir ettiklerini bildiren İbn Aşur'a göre, surenin başından buraya kadar bu ayet, Kur'an için sekizinci övgüdür.¹⁹

Bu ayet üzerinde bütün ihtilafları ve gerekçeleri zikretmek bizi konumuzun dışına taşıracaktır. Kur'an'da buna benzer çok sayıda örnek olduğunu belirtelim, ancak maksadımız ihtilafları zikrederek zamir mercilerinin anlam üzerindeki etkisini göstermek olduğu için bu örnekle iktifa edeceğiz. Son olarak mercii anlam üzerindeki önemine vurgu babından belirtmek isteriz ki, Yusuf suresi 52 ve 53. ayetlerdeki zamir mercilerinden yola çıkarak ifadenin Hz. Yusuf'a mı yoksa vezirin eşine mi ait bir ifade olduğunu tespit etmeye yönelik Muhammet Çelikle ait bir makale çalışması, yine zamir-mercii ihtilaflarını gösteren çalışmalardandır.²⁰

Şimdi artık araştırmamızın konusu olan Kur'an metninde zikri geçmeyen gaip zamirlerin mercilerine dönebiliriz. Kur'an üzerinde yaptığımız araştırmaya göre; Kuran metninde gaip zamirlere ait lâfzen geçmeyen merciler, yani gramer tekniği ile takdirî merciler üç kısımda toplanabilir.

- a- Mercileri metindeki bir kelimedden anlaşılan zamirler
- b-Mercileri metnin genel anlamından ortaya çıkan zamirler
- c- Mercileri metinden anlaşılmayıp, metin dışı bilgiye ihtiyaç duyanlar

18 es-Seminu'l-Halebî, *ed-Dürr*, 9: 603; Ebu İshak ez-Zeccac, *Meâni'l-Kur'an*, thk. Abdulcelil Abduh Şilbi (Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988), 4: 417.

19 Muhammed b. Tahir b. Aşur, *et-Tahrir ve't-Tenvir*, (Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye, 1984), 25: 242-243.

20 Muhammet Çelik, "Yusuf Suresi 50-51. Ayetlerindeki Zamirlerin Aidiyeti Meselesi", *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, sy. 2 (2004): 1-10.

Burada takdiri mercileri, tespit etme yollarına göre bir taksim yaptık. Her bir kısmı önce ayetlerden örnekler üzerinden mercii tespit etme yolunu detaylı sunmaya çalışacağız, sonra ayet ve mercilerinin tespit edildiği bir tabloyla örnekleri çoğaltacağız. Belirtmek isteriz ki, bu tasnifteki maksadımız Kur'an'da takdiri mercilerin çeşitlerini ve tespit yollarını ortaya koymak ve Kur'an'da bulunma sıklığı hakkında fikir vermektir. Burada merciiin hangi kelime olduğu araştırmamızın amacı değildir. Çünkü mercii olarak tercih edilen kelimeler her müfessire göre değişebilir. Her bir müfessirin takdir ettiği kelimeyi zikretmek araştırmamızı gereksiz yere uzatacaktır.

Birinci kısımdaki zamirlerin mercileri, metinde geçen bir fiilin mastarına veya bir sıfatın ifade ettiği mastar anlamından yola çıkarak tespit edilebilir. Bu kısmın en bariz örneklerinden biri “ اَعْدِلُوا هُوَ أَقْرَبُ لِلتَّقْوَى / Adaletli olunuz, o (adalet) takvaya daha yakındır.” (Maide 5/8) ayetidir. Burada هو zamiri اَعْدِلُوا fiilinden anlaşılan العدل (adalet) mastarına racidir.²¹ Bir sıfattan yola çıkarak masdar merciiin tespitine örnek olarak “ كَتَبَ عَلَيْكُمْ إِذَا حَضَرَ أَحَدَكُمُ الْمَوْتُ إِنْ تَرَكَ خَيْرًا الْوَصِيَّةَ لِلْوَالِدَيْنِ ” ayetinden sonra gelen şu ayeti verebiliriz: “ فَمَنْ بَدَّلَهُ ” فَمَنْ بَدَّلَهُ / ... kim onu değiştirirse günahı ancak onu değiştirenlerin boynunadır” (Bakara 2/180-181). Burada فَمَنْ بَدَّلَهُ / ... kim onu değiştirir...” ifadesindeki muttasıl gaip zamirin mercii bir önceki ayetteki الْوَصِيَّةُ sıfatından anlaşılan ابصاء mastarına dönmektedir. Çünkü، الْوَصِيَّةُ kelimesine dönseydi bu zamirin müennes olması gerekirdi.

Bu kısım ile ilgili daha fazla örnek görmek isteyenler zamir mercilerinin bir listesini hazırladığımız “tablo 1” e bakabilirler.

İkinci kısımdaki zamirlerin mercileri ise metinde zahiren görünmemekte, ancak siyaktan anlaşılabilir. Anlaşılmaktan maksat, merciiin ne olduğu hakkında yorumlanabilir verilerin metinde mevcut olmasıdır. Burada herhangi bir kelimenin işaret ettiği çok, cümle veya cümlelerin anlamından zamirin hangi ismin yerine kullanıldığı yorumlanabilir. Bu tür zamirler genelde anlatılan bir olaydan sonra geldiği için zamirin ya bizzat o olaya veya olayda rol alan etkene işaret ettiği kelamın genel anlamından çıkarılabilmektedir.

Semud kavminin cezalandırılmasını anlatan ayet ifadeleri bu türden bir örneği içermektedir. “ فَكَذَّبُوهُ فَعَقَرُوهَا فَدَمْدَمَ عَلَيْهِمْ رَبُّهُم بِذُنُوبِهِمْ فَسَوَّاهَا / Onu (peygamberi) yalanladılar ve deveyi boğazladılar. Bunun üzerine Rabbleri işledikleri suçtan dolayı onları helak etti ve onları yerle bir etti.” (Şems 91/15) ayetinden sonra gelen “ وَعَفَّابًا ” ve (Allah) onun sonucundan çekinmez.” ayetindeki “ وَعَفَّابًا ” onun sonucunu” ifadesindeki هَا müennes zamirinin mercii ayet metninde geçmemekte,

21 Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr ez-Zameşerî, *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil* (Beirut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1407), 1: 613; Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf, *el-Bahru'l- Muhit fi't-Tefsir*, thk. Sıdkı Muhammed Cemil (Beirut: Daru'l-Fıkr, 1420), 4: 196.

ancak siyaktan da anlaşıldığı gibi “onun” ifade ettiği şey, “yapılan işin” (onlara indirdiği yok edici azabın) demektir. Yapılan işe raci olan bu zamir müennes geldiği için zamir mercii *الفعلة* “yapılan iş/fiil” olarak takdir edilmiştir.²²

Bir diğer örnek de vasiyet ayetlerinden sonra gelen miras ile ilgili ayettir. Bu ayet, miras meselesinde hem vasiyet yapana hem de varislere ait olan zamiri içermektedir. *”فَمَنْ خَافَ مِنْ مَوْصٍ جَنَفًا أَوْ إِثْمًا فَأَصْلَحَ بَيْنَهُمْ فَلَا إِثْمَ عَلَيْهِ* / Vasiyet edenin bir hata etmesinden veya bir günaha düşmesinden endişe eden bir kimsenin onların aralarını düzeltmesinde ona bir günah yoktur.” (Bakara 2/182) Burada vasiyet yapan olduğuna göre varis veya varisler de vardır. O nedenle *”بَيْنَهُمْ* / onların aralarını” ifadesindeki *هُم* zamirine uygun bir mercii metinde geçmemesine rağmen siyaktan bu zamirin vasiyet yapan kişi ile varisleri işaret ettiğini ve ayetin onların arasında çıkan bir anlaşmazlığı veya aralarındaki bir yanlış gidermenin her hangi bir sakıncasının olmadığını belirttiğini anlıyoruz.

Bu kısım için ayet taramalarımızdan çıkardığımız bazı zamir mercilerini bir tablo şeklinde vermemiz durumunda daha fazla örnekle meseleyi pekiştirmiş olacağız. Bu tabloda zamirin mercisinin anlaşılması için tabloya sığdırabildiğimiz zamir öncesi siyak ifadelerini ve mercilerini yazdık, ancak mercii anlaşılması için tabloya sığmayacak kadar uzun olan siyaktaki ayet ifadelerinde ise sadece zamirin geçtiği ayeti ve mercii zikrettik.²³ Bu durumda mercii anlaşılmasında rolü olan ilgili siyak ayetlerine bakmayı okuyuculara bıraktık.

Üçüncü kısım olan; mercileri metinden yola çıkarak anlaşılmayan gaip zamirlere gelince; bunların Kur’andaki sıklığı başka metinsel ifadelerde görülmeyecek kadar çoktur. Bu zamirlerin mercileri lâfzen metinde geçmediği gibi sadece gramerden veya siyaktan yola çıkarak da takdir edilememektedir. Kur’anın sorulan sorulara veya toplumda cereyan eden olaylara binaen tek ayet veya ayetler grubu halinde indiğini düşünürsek, mercii zikredilmeyen zamirlerin çokluğu anlaşılabilir bir durum olur. O yüzden “sana sorarlar..”, “şöyle şöyle derler”, “şunu yaparlar” gibi ifadelere karşılık verirken, Kur’an soranların veya yapanların isimlerini zikre demezdi, zira amaç soranın veya yapanın ismen kim olduğu değil amaç söylene ne veya yapılan karşı Allah’ın muradını anlatmaktır. Kur’anın üslup olarak icâzı tercih ettiği bir gerçekken doğal olarak her soru sahibini veya her muarızın ismini zikretmesi beklenmemelidir.

Bu makul gerekçeye rağmen Kur’an metninde mercii geçmeyen bu üçüncü kısım zamirlerin hepsi bu tür bir gerekçeye sahip değildir. Çünkü bunların önemli bir kısmının mercii bilinmesi, ayetin anlaşılmasında sorun yaşanmaması için önemlidir. Metne bakarak mercii anlaşılmayan bu tür zamirler, muhtemelen mu-

22 Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim İbn Küteybe, *Tevîlu Müşkili'l-Kur'an*, thk. Seyyid Ahmed Sakar (Kahire: Daru't-Türas, 1973), 226.

23 Bkz. Tablo 2

hatapların önceden sahip olduğu bir bilgiye dayanmaktadır. Bu durum, Kur'an'ın indiği toplumla, gerek ona iman edenlerle ve gerek muarızlarıyla canlı diyalog tarzındaki bir üsluba sahip olmasından kaynaklanmaktadır. Muhatapta telakki edilen bu ön bilgi tıpkı önceden bilinen şeyler üzerinde konuşan mütekellim-muhatap arasındaki ön bilgiye benzemektedir. Bu ön bilgi bazen konuştukları dilden gelen bir özellik olarak çok bilinen bir tabir olabilir. Bu konudaki bariz bir örnek şu ayettir: “وَلَوْ يُؤَاخِذُ اللَّهُ النَّاسَ بِظُلْمِهِمْ مَا تَرَكَ عَلَيْهَا مِنْ دَابَّةٍ” / Eğer Allah insanları işlediklerinden dolayı cezalandırırsaydı onun üzerinde hiçbir canlı bırakmazdı,” (Nahl 16/61) ayetinde “onun üzerinde” den maksat yer kürenin üzeridir. Ayet metninde zamire takaddüm eden yer küre tabiri geçmemesine rağmen عَلَيْهَا “onun üzerinde” zamiri yer küre kastedilerek kullanılmıştır. Burada مَا müennes zamiri muhatapların bilgisine dayanmaktadır. Kaynakların bildirdiğine göre Araplar عَلَيْهَا tabirini yeryüzünden kinaye anlamında kullandıkları için zamirden direk yer küreyi anlardı. Bu zamirin bu şekildeki kullanımı onlar arasında meşhurdu.²⁴ Araplar وَمَا عَلَيْهَا dediklerinde “Yeryüzünde falandan daha cömerdi yoktur” şeklinde anlaşılırdı.²⁵ Bazı müfessirler Arapların bu ön bilgisini zikretmeksizin sadece ayetteki دَابَّةٍ “yürüyen canlı” kelimesiyle, yeryüzünün anlaşıldığını belirtmişlerse de açıktır ki, bu yeterli bir karine değildir. Nitekim “كُلٌّ مِنْ عَلَيْهَا فَانَ” / Üzerindeki herkes fanidir” (Rahman 55/26) ayetindeki هَا zamiri de yine benzer bir kullanım olarak yeryüzünü işaret eden bir kelime geçmemesine rağmen yeryüzünü göstermektedir.

Yine dildeki bilinen tabirlere örnekler olarak; “...boğaza geldiğinde...” (Vakıa 56/83) ve “كَلَّا إِذَا بَلَغَتِ التَّرَافِي” / Hayır! Ne zaman ki, köprücük kemiğine dayanır...” (Kıyame 75/26) ayetlerinde boğaza gelen ve köprücük kemiğine dayanan şey nedir, bu metinden bilinmiyor. Burada da بَلَغَتِ fiillerindeki müennes zamirin mercii dış bir bilgiyle النفس “can/ruh” olarak takdir edilmiştir. Bu kelime metinde daha önce geçmemesine rağmen ayetlerdeki bu tabirlerin ölüm döşeğindeki anın şiddetinden kinaye ile kullanıldığı Araplar tarafından bilindiği için zamirin de ruha/cana işaret ettiği muhataplarca bilinmiştir.²⁶ Böylece ayetlerin muhataplar tarafından “can boğaza geldiğinde... veya can köprücük kemiğine dayandığı zaman...” şeklinde anlaşılması zor olmamıştır. Tıpkı Arapların yağmurun yağdığını belirtmek için sadece أَرْسَلْتُ “gönderdi” dediklerinde, zamirin raci olduğu السماء “gökyüzü”nü zikretmedikleri halde muhatapların “gökyüzü yağmuru gönderdi/yağdırdı” olduğunu bilmeleri gibi...²⁷

24 Ebu Muhammed Abdullah b. Galip İbn Atiyye, *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*, thk. Abdus-salam Abdüşşafi Muhammed (Beirut: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, 1422), 3: 402; Ebu Abdurrahman b. Muhammed es-Sealebi, *el-Cevahiri'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'an*, thk. Muhammed Ali Muavvid v.dğr. (Beirut: Daru İhyait-Türasi'l-Arabi, 1418), 3: 429.

25 Muhammed b. Ömer Fahrüddin er-Razî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, (Beirut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990), 20: 49.

26 Razî, *et-Tefsiru'l-Kebir*, 30: 204, 32: 27.

27 Zemahşeri, *Keşşaf*, 4: 663.

Bu tür zamirlerin mercileri bazen Kur'an literatürüne özgü kullanımlarla bilinmektedir. Bunun iyi bir örneği نزل fiili ile olan kullanımdır. "إِنَّا أَنْزَلْنَاهُ فِي لَيْلَةِ الْقَدْرِ" / Onu biz kadir gecesinde indirdik" (Kadir 97/1) ayeti surenin ilk ayetidir ve henüz bir şey takaddüm etmediği halde, yani bir mercii zikredilmediği halde "أَنْزَلْنَاهُ" / onu indirdik..." tabirinden indirilen şeyin Kur'an olduğunu bu fiilin birçok ayette "Kur'an, kitab, ayet, nur" gibi kelimelerle beraber kullanılmasından anlaşılmaktadır. Böylece bir mercii zikredilmeden "onu biz indirdik" denildiğinde bu zamirden Kur'an kastedildiği bilinmektedir.²⁸

Kur'an'a özgü bir kullanımdan yola çıkarak zamir mercii yukarıdaki örnekte olduğu gibi bazen bilinmesine rağmen bazen de bu yol da yeterli olmamaktadır. Henüz sürenin başında "عَبَسَ وَتَوَلَّى ( ) أَنْ جَاءَهُ الْأَعْمَى" / Ona ama geldi diye, yüzünü ekşitti ve döndü." (Abese 80/1-2) ayetinde takaddüm eden bir bilgi olmadığı için yüzünü ekşiten ve dönen kişinin kim olduğu metinden anlaşılmamaktadır. Kur'an'a özgü bir tabir veya Arap dili ve kültürüne özgü bir ifade de burada söz konusu değildir. Buradaki mercii, bu ayetler indiği zaman olayın bizzat müşahitleri olarak o dönemin muhatapları tarafından bilinse de Kur'an metninin okuyucuları için başka bir karineye ihtiyaç duyulmaktadır. Bu ayetlerin değindiği olayın detayları bize gelen esbab-ı nüzûl rivayetlerinde anlatılmakta ve ancak bu yolla mercii bilme imkânına sahip olabilmekteyiz. Bunu klasik kaynakların rivayetlere dayanarak ittifakla yüzünü ekşitip dönen kişinin Hz. Peygamber olduğunu belirtmesinden anlamaktayız. Yine de mercii metinde geçmemesi başka ihtimalleri düşündürmüştür. Şii müfessirlerden Tabatabaî (ö.1981), söz konusu hareketin yüce ahlakına yakışmadığı gerekçesiyle bu kişinin Hz. Peygamber olamayacağını, Şia rivayet kaynaklarına dayanarak bu kişinin Beni Ümeyye'den biri olduğunu iddia etmektedir.²⁹ Türkçe bir meal çalışmasında da Müddessir suresi 23-24. ayetlerine dayanarak o kişinin Mekke'nin kibirli adamlarından biri olduğu iddia edilmiştir.³⁰

Bu konuyla ilgili farklı bir örnek Bakara suresinde bulunmaktadır. İlgili ayet, ilk bakışta sanki tekil bir mercie çoğul bir zamirle işaret etmektedir. Ayetin tam metni şöyledir:

”يَا أَيُّهَا الَّذِينَ آمَنُوا لَا تَبْطُلُوا صَدَقَاتِكُمْ بِالْمَنِّ وَالْأَذَى كَالَّذِي يُنْفِقُ مَالَهُ رِئَاءَ النَّاسِ وَلَا يُؤْمِنُ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ
الْآخِرِ فَمَثَلُهُ كَمَثَلِ صَفْوَانَ عَلَيْهِ تُرَابٌ فَأَصَابَهُ وَابِلٌ فَتَرَكَهُ صَلْدًا لَا يَقْدِرُونَ عَلَى سَيْءٍ بِمَا كَسَبُوا وَاللَّهُ لَا
يَهْدِي الْقَوْمَ الْكَافِرِينَ“

“Ey iman edenler! Allah'a ve ahiret gününe inanmadığı hâlde insanlara gösteriş olsun diye malını harcayan kimse gibi, sadakalarınızı başa kakmak ve gönül kırmak suretiyle boşa çıkarmayın. Böylesinin durumu, üzerinde biraz toprak bulunan ve maruz kaldığı şiddetli yağmurun kendisini çıplak bıraktığı bir kayanın

28 Benzer başka örnekler için bkz. Bakara 2/97; Yunus 12/2; Ra'd 13/37; Hicr 15/90; İsrâ 17/105

29 Seyyid Muhammed Hüseyin et-Tabatabaî, *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an* (Kum: Müessesetu İsmailiyan, 1412), 20: 203-204.

30 Mustafa İslamoğlu, *Hayat Kitabı Kur'an Gereçeli Meal-Tefsir* (İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008), 2: 1221.

durumu gibidir. Onlar kazandıklarından hiçbir şey elde edemezler. Allah, kâfirler topluluğunu hidayete erdirmez.” (Bakara 2/264)

Ayetteki لَا يَفْدُرُونَ “onlar elde edemezler” deki çoğul zamiri için mercii’ olabilecek çoğul bir zahir isim geçmemektedir. Bunun yanında “onlar” dan maksadın malını gösteriş için harcayanlar olduğu siyaktan kolayca anlaşılıyor ama ayet كَالَّذِي مَالَهُ يُنْفِقُ مَالَهُ “malını harcayan kimse...” şeklinde اَلَّذِي ile tekil olarak ifade etmiştir ve bu da çoğula merci’ olmaya elverişli olmamaktadır. Bu durumu müfessirlerin çoğu iki yolla te’vil ederek meseleye çözüm getirmişlerdir. Birinci yol; اَلَّذِي Arap dilinde nadir de olsa cins isim ifade ettiği için çoğul manası içerir ve söz konusu çoğul zamir lafza değil de manaya raci’dir.³¹ İkinci yol, ise الفرق “gurup” gibi çoğul manası içeren bir kelimeyi mahzuf sayıp اَلَّذِي ye mevsuf olarak takdir etmişlerdir. Bu durumda mercii, zamire uygun hale gelmektedir. Buna göre ayet ... كَالْفَرِيقِ اَلَّذِي... “malını gösteriş için harcayan gurup gibi...” manasına gelmektedir.³²

Bu kısımdaki zamir mercilerinin daha fazla örneğini görmek için hazırladığımız tablo 3’e bakılabilir.

Sonuç

Takdirî mercileri tespit etme yollarına göre üçe ayırdığımız bu çalışmada Kur’an üzerimde yaptığımız taramada, bu tasnifin dışında kalan başka bir çeşidine rastlamadık. Burada gördük ki, bu mercileri bilmenin üç yolu bulunmaktadır. Takdirî mercii, ya ayette geçen bir lafzın işaretleriyle (lafzî karine) ya ayetin siyak ve sibakına bakarak mana yoluyla (manevî karine) yada sebep-i nüzul gibi metin dışı bir bilgiyle (haricî karine) bilinebilir. Metinsel ifadelerde çok rastlanmayan takdirî merciler ve bunların Kur’an’daki yoğunluğu, Kur’an’ın metinsel bir kitap olma sınırını aştığının önemli kanıtlarındandır.

Bu çalışma gösterdi ki, Kur’an’ı sadece Kur’an metnine münhasır kılınmış lâfzî okumalarla anlama ve yorumlama çalışmaları, beraberinde birçok sorunlar ve eksik anlamalara neden olacaktır. Çünkü özellikle Kur’an’ın gaip zamirlerin kullanımında zamir mercilerinin muhatabının zihninde varmış gibi hitap etmesi, indiği toplumda sorunsuz olurken, ona ancak metninden muhatap olabildiğimiz bugün, onu sağlıklı anlayabilmek için başka bilgilere ihtiyaç duymayı gerektirmektedir. Arap dilini bilmek, nüzul sebebini bilmek, ayetin bağlamını hesaba katmak gibi bilgiler zaruri görünüyor. Bu çalışmanın sağladığı önemli bir katkı, Kur’an’ın anlamının indiği ortamdan bağımsız olmadığının net olarak anlaşılmasıdır.

Zamirlerin birçok yerde mercilerinin zikredilmemesi veya muhatabın zihnine terk edilmesi, Kur’an’ın, üslup olarak kendisine özgü canlı bir hitap şeklini tercih

31 es-Seminu’l-Halebî, *ed-Dürr*, 2: 588; Ebu’l-Bekâ Abdullah el-A’kberî, *et-Tibyan fi İrabi’l-Kur’an*, thk. Ali Muhammed el-Becavî (y.y., t.y.), 1: 215.

32 Zamehşerî, *el-Keşşaf*, 1: 312.

ettiğini göstermektedir. Bu durum direk okuyucuya hitap ediyormuş gibi bir imaj vermektedir.

Tablo1

a- Mercileri metindeki bir kelimedden anlaşılan zamirler

Ayet	Zamir	Zamir Mercii
(Bakara 2/25) قَالُوا هَذَا الَّذِي رُزِقْنَا مِنْ قَبْلُ وَأَنُوبَا بِهِ مُتَشَابِهًا	به	المرزوق/الرزق
(Bakara 2/271) وَإِنْ تُخْفُوهَا وَتُؤْتُوهَا الْفَمْرَاءَ فَهِيَ خَيْرٌ لَكُمْ	فَهُوَ	الاحفاء
(Bakara 2/198) وَإِنْ كُنْتُمْ مِنْ قِبَلِهِ لِنَ الضَّالِّينَ كَمَا هَذَاكُمْ	قِبَلِهِ	الهدى
(Nisa 4/2) وَلَا تَتَّبِعُوا الْهَيْبَةَ بِالطَّبِيبِ وَلَا تَأْكُلُوا... إِنَّهُ كَانَ حُوبًا كَبِيرًا	إِنَّهُ	التبديل/الاكل
(Maide 5/45) وَالْمُجْرُوحَ فَصَاصٌ فَمَنْ تَصَدَّقَ بِهِ فَهُوَ كَفَّارَةٌ لَهُ	فَهُوَ	التصدق
(En'am 6/68) فَأَعْرِضْ عَنْهُمْ حَتَّى يَخُوضُوا فِي حَدِيثٍ غَيْرِهِ	غَيْرِهِ	الخوض
(Enfal 8/10-11) فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مِدْكُكُمْ... وَمَا جَعَلَهُ اللَّهُ إِلَّا بُشْرَى	جَعَلَهُ	الامداد
(Yusuf 12/68) وَلَئِكَ دَخَلُوا مِنْ حَيْثُ أَمَرَهُمْ آبَاؤُهُمْ مَا كَانَ يُغْنِي عَنْهُمْ	كَانَ/هو	الدخول
مِنْ بَعْدِ مَا فُتِنُوا ثُمَّ جَاهَدُوا... إِنْ رَبَّكَ مِنْ بَعْدِهَا لَعَفُورٌ رَحِيمٌ (Nahl16/110)	بَعْدِهَا	الفتنة
(Nahl 16/126) وَلَئِنْ صَبَرْتُمْ لَهُوَ خَيْرٌ لِلصَّابِرِينَ	لَهُوَ	الصبر
(Meryem 9/21) قَالَ رَبِّ أُنِّى يَكُونُ لِي غَلَامٌ... قَالَ رَبُّكَ هُوَ عَلَيَّ هَيِّنٌ	هُوَ	التكوين
(Hacc 22/32) وَمَنْ يُعَظِّمْ حُرْمَاتِ اللَّهِ فَهُوَ خَيْرٌ لَهُ عِنْدَ رَبِّهِ	فَهُوَ	التعظيم
(Hacc 22/54) وَمَنْ يُعَظِّمْ شَعَائِرَ اللَّهِ فَإِنَّهَا مِنْ تَقْوَى الْقُلُوبِ	فَإِنَّهَا	التعظيم
(Şuara 126-127/145/164/180) فَاتَّقُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا اللَّهَ وَمَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ مِنْ أَجْرٍ	عَلَيْهِ	اتقاء واطاعة

Tablo2

b-Mercileri metnin genel anlamından ortaya çıkan zamirler

Ayet	Zamir	Zamir Mercii
فَقَلْنَا لَهُمْ كُونُوا قِرَدَةً خَاسِئِينَ (فَجَعَلْنَاهَا نَكَالًا لِأَبَيْنَ بِدِينِهَا (Bakara 2/66)	فَجَعَلْنَاهَا	العقوبة/ الفعلة
فَسَيَقُولُونَ مَنْ يُعِيدُنَا قُلِ الَّذِي فَطَرَكُمْ... وَيَقُولُونَ مَتَى هُوَ (İsra 17/51)	هُوَ	البعث/الجنس
كُونُوا قَوَّامِينَ بِالْقِسْطِ سَاهِدَاءَ لِلَّهِ... إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَاقِيرًا (Nisa 4/135)	يَكُنْ/هُوَ	المشهود عليه
(Nisa 4/135) إِنْ يَكُنْ غَنِيًّا أَوْ فَاقِيرًا فَاللَّهُ أَوْلَىٰ بِهِمَا	بِهِمَا	جنسي الغنى والفقير
إِذَا سَمِعْتُمْ آيَاتِ اللَّهِ يُكْفَرُ بِهَا وَيَسْتَهْزَأُ بِهَا فَلَا تَفْعَدُوا مَعَهُمْ (Nisa 4/140)	مَعَهُمْ	مَنْ يَكْفُرُ وَيَسْتَهْزِئُ
إِلَّا تَفْعَلُوهُ تَكُنْ فِتْنَةً فِي الْأَرْضِ وَفَسَادٌ كَبِيرٌ (Enfal 8/73)	تَفْعَلُوهُ	ما أمرتكم به
وَإِنْ أَدْرِي لَعَلَّهُ فِتْنَةٌ لَكُمْ وَمَتَاعٌ إِلَىٰ حِينٍ (Enbiya 21/111)	لَعَلَّهُ	تأخير الموعد
أَنْ تَشْهَدَ أَرْبَعَ شَهَادَاتٍ بِاللَّهِ إِنَّهُ لَمِنَ الْكَاذِبِينَ (Nur 24/8)	تَشْهَدَ/هِيَ	الزوجة
إِذَا أُخْرَجَ يَدُهُ لَمْ يَكَدْ يَرَاهَا (Nur 24/40)	يَدُهُ	الانسان
فَأَيُّهَا هِيَ زَجْرَةٌ وَاحِدَةٌ (Saffat37/19)	هِيَ	البعثة
فَمَنْ لَمْ يَجِدْ فَصِيَامَ شَهْرَيْنِ مُتَتَابِعَيْنِ مِنْ قَبْلِ أَنْ يَتَمَاسَا (Mücadele 58/3)	يَتَمَاسَا	الزوج والزوجة

Tablo3

c- Mercileri metinden anlaşılmayan zamirler

Ayet	Zamir	Zamir Mercii
(Bakara 2/170) وَإِذَا قِيلَ لَهُمُ اتَّبِعُوا مَا أَنْزَلَ اللَّهُ	لَهُمْ	الكفار
(Bakara 2/264) لَا يَقْدِرُونَ عَلَىٰ شَيْءٍ مِّمَّا كَسَبُوا	يَقْدِرُونَ	الفريق الذي
(Bakara 2/272) لَيْسَ عَلَيْكَ هُدَاهُمْ	هُدَاهُمْ	الناس
(En'am 6/90) هَلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِنْ هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ	عَلَيْهِ	التبليغ/القرآن
(Mü'minun 23/67) مُسْتَكْبِرِينَ بِهِ سَامِرًا تَهْجُرُونَ	بِهِ	القرآن
(Furkan 25/50) وَلَقَدْ صَرَّفْنَا لَهُمْ لِيَذَكَّرُوا	صَرَّفْنَا	القرآن
(Şuara 26/197) أَوَلَمْ يَكُنْ لَهُمْ آيَةٌ أَنْ يَعْلَمَهُ عُلَمَاءُ بَنِي إِسْرَائِيلَ	لَهُمْ	اهل مكة
(Kasas 28/80) وَلَا يُلْقَاهَا إِلَّا الضَّالُّونَ	يُلْقَاهَا	الجنة/الخصلة
(Sad 32/38) حَتَّىٰ تَوَارِثَ بِالْحِجَابِ	تَوَارِثَ	الشمس
(Sad 32/67) هَلْ هُوَ نَبَأٌ عَظِيمٌ	هُوَ	ما أنبأكم
(Zühuf 43/28) وَجَعَلَهَا كَلِمَةً بَاقِيَةً فِي عَقْبِهِ لَعَلَّهُمْ يَرْجِعُونَ	جَعَلَهَا	كلمة التوحيد
(Vakıa 56/35) إِنَّا أَنْشَأْنَاهُنَّ إِنْسَاءً	هُنَّ	حور عين
(Vakıa 56/85) وَنَحْنُ أَهْرَبُ إِلَيْهِ مِنْكُمْ وَلَكِنْ لَا تُبْصِرُونَ	إِلَيْهِ	ذو النفس
(Kalem 68/1) ن وَالْقَلَمِ وَمَا يَسْطُرُونَ	يَسْطُرُونَ	الناس/الملئكة
(Mearic 70/15) كَلَّا إِنَّهَا لَأَطَىٰ	إِنَّهَا	الجهنم/النار
(Adiyat 100/4-5) فَآتَنَ بِهِ نَفْعًا ( ) فَوَسَطْنَ بِهِ جَمْعًا	بِهِ	مكان الغارة

Kaynakça

- Behcet Abdulvahid. *el-İrabu'l-Mufassal li Kitabillahi'l-Murretel*. Amman: Daru'l-Fıkr, 1993.
- Ebu Abdirrahman b. Muhammed es-Sealebî. *el-Cevahiri'l-Hisan fi Tefsiri'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ali Muavvid v.dğr. Beyrut: Daru İhyai't-Türasi'l-Arabî, 1418.
- Ebu Hayyan Muhammed b. Yusuf. *el-Bahru'l-Muhit fi't-Tefsir*. thk. Sıdkı Muhammed Cemil. Beyrut: Daru'l-Fıkr, 1420.
- Ebu'l-Beka Abdullah el-A'kberî. *et-Tibyân fi İ'rabi'l-Kur'an*. thk. Ali Muhammed el-Becavî. y.y., t.y.
- Fahrüddin er-Razî, Muhammed b. Ömer. *et-Tefsiru'l-Kebir*. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1990.
- Hasan, Abbas. *en-Nehvu'l-Vafi*. y.y.: Daru'l-Mearif, t.y.
- Hüseyin, Taha. "Kur'an-ı Kerim'de Üçüncü Şahıs Zamirinin İşaret Zamiri Olarak Kullanılışı". çev. Mehmed Hatipoğlu. *Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 8 (1960).
- İbn Aşur, Muhammed b. Tahir. *et-Tahrir ve't-Tenvir*. Tunus: ed-Daru't-Tunusiyye, 1984.
- İbn Atiyye, Ebu Muhammed Abdullah b. Galip. *el-Muharreru'l-Veciz fi Tefsiri'l-Kitabi'l-Aziz*. thk. Abdusselam Abdüşşafi Muhammed. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-İlmiyye, 1422.
- İbn Hişam, Abdullah b. Yusuf Cemalüdin. *Müğni'l-Lebib an Kütübi'l-Earib*. thk. Abdullatif Muhammed el-Hatip. Kuveyt 2000.
- İbn Küteybe, Ebu Muhammed Abdullah b. Müslim. *Te'vilu Müşkili'l-Kur'an*. thk. Seyyid Ahmed Sakar. Kahire: Daru't-Türas, 1973.
- İslâmoğlu, Mustafa. *Hayat Kitabı Kur'an Gereğçeli Meal-Tefsir*. İstanbul: Düşün Yayıncılık, 2008.
- İstrabazî, Rediyüddin. *Haşiyetu'r-Rediyy ala'l-Kâfiye*. Bingazi: Camietu Karyunusi, 1978.
- Muhammed Çelik. "Yusuf Suresi 50-51. Ayetlerindeki Zamirlerin Aidiyeti Meselesi". *Dicle Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 6, sy. 2 (2004).
- Seminu'l-Halebî. *ed-Dürü'l-Mesun fi Ulumi'l-Kitabi'l-Meknun*. Dimeşk: Daru'l-Kalem, t.y.
- Suyûtî, Celaluddin b. Abdirrahman. *el-Metalü's-Saide fi Şerhi'l-Feride*. thk. Nebhan Yasin Hüseyin. Bağdat: Daru'r-Risale, 1977.
- Suyûtî, Celaluddin b. Abdirrahman. *el-İtkan fi Ulumi'l-Kur'an*. Beyrut: Daru ibni Kesir, 1987.
- Suyûtî, Celaluddin b. Abdirrahman. *Hemeu'l-Hevami' fi Şerhi Cem'il-Cevami'*. thk. Ahmed Şemsüddin. Beyrut: Daru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1998.
- Tabatabaî, Seyyid Muhammed Hüseyin. *el-Mizan fi Tefsiri'l-Kur'an*. Kum: Müessesetu İsmailiyan, 1412.
- Tiyek, Fatih. "Zamirlerin Mercii ile İlgili İhtilafların Tefsire Etkisi". Yüksek Lisans Tezi, Kahraman Maraş Sütçü İmam Üniversitesi, 2008.
- Yılmaz, Selahattin. "Kur'an-ı Kerim'deki Bazı Zamirlerin Mercileriyle İlgili Önemli Kurallar". *Cumhuriyet Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 5, sy. 1 (2001): 111-123.
- Zameşşerî, Ebu'l-Kasım Mahmud b. Amr. *el-Keşşaf an Hakaiki't-Tenzil*. Beyrut: Daru'l-Kitabi'l-Arabî, 1407.
- Zeccac, Ebu İshak. *Meâni'l-Kur'an*. thk. Abdulcelil Abduh Şilbî. Beyrut: Âlemu'l-Kütüb, 1988.
- Zerkeşi, Bedruddin Muhammed b. Abdillâh. *el-Burhân fi Ulumi'l-Kur'an*. thk. Muhammed Ebu'l-Fadl İbrahim. Beyrut: Daru'l-Marife, 1957.